

A Comparative Study of Controlling Smuggling of Goods; A Legislative Challenge in the Legal Systems of Iran and France

Seyed Mohammad Shafiei¹, Ali Reza Azizi*², Ali Chahkani Nejad³

1. Ph.D Student, Department of Criminal Law and Criminology, Bi.C., Islamic Azad University, Birjand, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Law, Bi.C., Islamic Azad University, Birjand, Iran. (Corresponding Author)

3. Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Islamic Fundamentals of Law, Bi.C., Islamic Azad University, Birjand, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 63-80

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0000-0000-0000

TELL: +989151371696

Email: aazizi@iau.ac.ir

Article history:

Received: 29 Apr 2025

Revised: 04 Jul 2025

Accepted: 09 Aug 2025

Published online: 22 Dec 2025

Keywords:

Smuggling of Goods,
Legislative Criminal Policy,
Iranian Legal System, French
Legal System, Prevention and
Counteraction, Effectiveness of
Legislation.

ABSTRACT

The phenomenon of smuggling, as one of the persistent problems in economic and legal systems, is considered a serious threat to economic security, tax justice, and public trust in the rule of law. Containing this phenomenon requires an efficient legislative structure, a coherent criminal policy, and institutional cooperation between the forces. In Iranian and French law, although the legislator has turned to criminalization and the provision of criminal, administrative, and economic enforcement guarantees in the fight against smuggling, numerous challenges such as the overlapping jurisdiction of institutions, the dispersion of regulations, the weakness of monitoring the implementation of laws, and the inconsistency between economic and criminal policies have made the effectiveness of the laws face shortcomings. In this study, while examining the theoretical foundations and legislative policies of the two countries, an attempt is made to analyze and compare the existing legal and executive mechanisms in the field of preventing and combating smuggling in order to clarify the level of efficiency and coherence of each country's legislative system in dealing with this phenomenon. The research findings show that in Iranian law, despite the adoption of numerous laws, including the Law on Combating Smuggling of Goods and Currency (1932 and subsequent amendments), the lack of legislative coherence and weakness in the effective implementation of legal provisions have prevented the achievement of the anticipated goals; while in French law, the integration of criminal, customs, and economic policies within the framework of a coherent system has played an important role.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2025 The Authors.

How to Cite This Article: Shafiei, SM; Azizi, AR & Chahkandi Nejad, A (2025). "A Comparative Study of Controlling Smuggling of Goods; A Legislative Challenge in the Legal Systems of Iran and France". *Journal of International Criminal Law*, 3(4): 63-80.

انجمن علمی فقه‌پژای تطبیقی ایران

فصلنامه حقوق جزای بین الملل

www.iclj.ir

فصلنامه حقوق جزای بین الملل

دوره سوم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۴

بررسی تطبیقی مهار قاچاق کالا؛ چالشی تقنینی در نظام حقوقی ایران و فرانسه

سید محمد شفیع^۱، علیرضا عزیزی*^۲، علی چهکندی نژاد^۳

۱. دانشجوی دکتری گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد بیرجند، دانشگاه آزاد اسلامی بیرجند، ایران.

۲. استادیار، گروه حقوق، واحد بیرجند، دانشگاه آزاد اسلامی بیرجند، ایران. (نویسنده مسؤول)

۳. استادیار، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد بیرجند، دانشگاه آزاد اسلامی بیرجند، ایران.

چکیده

پدیده قاچاق کالا به‌عنوان یکی از معضلات پایدار در نظام‌های اقتصادی و حقوقی، تهدیدی جدی برای امنیت اقتصادی، عدالت مالیاتی و اعتماد عمومی نسبت به حاکمیت قانون محسوب می‌شود. مهار این پدیده، مستلزم وجود ساختار تقنینی کارآمد، سیاست جنایی منسجم و همکاری نهادی میان قواست. در حقوق ایران و فرانسه، قانون‌گذار، هرچند در مسیر مقابله با قاچاق، به جرم‌انگاری و پیش‌بینی ضمانت‌اجراهای کیفری، اداری و اقتصادی روی آورده است، اما چالش‌های متعددی همچون تداخل صلاحیت نهادها، پراکندگی مقررات، ضعف نظارت بر اجرای قوانین و ناهماهنگی میان سیاست‌های اقتصادی و کیفری، اثربخشی قوانین را با کاستی‌هایی روبه‌رو ساخته است. در این پژوهش، ضمن بررسی مبانی نظری و سیاست تقنینی دو کشور، تلاش می‌شود سازوکارهای قانونی و اجرایی موجود در زمینه پیشگیری و مقابله با قاچاق کالا تحلیل و تطبیق داده شود تا میزان کارآمدی و انسجام نظام تقنینی هریک در مواجهه با این پدیده روشن گردد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که در حقوق ایران، علی‌رغم تصویب قوانین متعدد، از جمله قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز (۱۳۹۲) و اصلاحات بعدی، عدم انسجام تقنینی و ضعف در اجرای مؤثر احکام قانونی، مانع تحقق اهداف پیش‌بینی‌شده گردیده است، درحالی‌که در حقوق فرانسه، تلفیق سیاست‌های جنایی، گمرکی و اقتصادی در چهارچوب یک نظام منسجم، نقش مهمی در کاهش بسترهای ارتکاب قاچاق ایفا کرده است. درنهایت، مطالعه تطبیقی حاضر بر ضرورت بازنگری در سیاست تقنینی ایران با تأکید بر تقویت انسجام قوانین، ایجاد نهاد هماهنگ‌کننده میان دستگاه‌های ذی‌ربط و بهره‌گیری از الگوهای موفق نظام حقوقی فرانسه در زمینه جرم‌زدایی هوشمندانه و نظارت مؤثر بر فرایندهای تجاری تأکید دارد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۶۳-۸۰

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید:

تلفن: +۹۸۹۱۵۱۳۷۱۶۹۶

ایمیل: aazizi@iau.ac.ir

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۹

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۱۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱

واژگان کلیدی:

قاچاق کالا، سیاست جنایی تقنینی، نظام حقوقی ایران، نظام حقوقی فرانسه، پیشگیری و مقابله، کارآمدی تقنین.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

قاچاق کالا پدیده‌ای پیچیده و چندبُعدی است که ابعاد اقتصادی (خسارت به تولید داخلی و درآمدهای مالیاتی)، نهادی (انحراف ظرفیت نظارتی و اجرایی نهادها) و حقوقی (تحول در تعریف جرم، معیارهای جرم‌انگاری و سازوکارهای اثبات) را هم‌زمان دربر می‌گیرد. قاچاق، پدیده‌ای بسیار مخرب به‌ویژه در بخش اقتصاد است و به‌صورت دور باطل بر شاخص‌های اقتصادی بی‌شماری، از جمله اشتغال، درآمدهای دولت، منابع ارزی، سرمایه‌گذاری، فقر و نابرابری درآمد و تولیدات داخلی تأثیر می‌گذارد و از این طریق رشد اقتصادی کشور را تهدید می‌کند. با این وصف، قاچاق به‌عنوان یک پدیده شوم اقتصادی، می‌تواند تأثیرات مخربی بر جریان اقتصاد ملی و رشد اقتصادی به جا گذارد و مسیر اصلاحی اقتصاد را منحرف کند. اختلال در سیاست‌های اقتصادی، افزایش فقر، تسهیل انحصار و رانت‌خواری، مشکلات پولی، لطمه به آمارهای اقتصادی، سوق‌دادن تجارت رسمی به سمت واردات غیررسمی و پنهان، تضعیف و کاهش تولید داخل، کندشدن توسعه مناطق مرزی، صدمه به اشتغال و ... از جمله نتایج مستقیم و غیرمستقیم این جرم است. این جرم، از جمله جرایم اقتصادی است که مقدمات فساد جامعه و نظام اقتصادی را فراهم می‌سازد و با ایراد خسارت منافع افراد و جامعه را به خطر می‌اندازد (Lindgrensven, 2001: 128).

از بار مالیاتی آن نیز نباید غفلت ورزید، چراکه مالیات‌ها بر انتخاب میزان فراغت نیروی کار اثرگذار بوده و همچنین بر عرضه نیروی کار در اقتصاد سایه‌ای یا بخشی از اقتصاد که بر آن، مالیات وضع نمی‌شود، تأثیر گذارند، زیرا هرچه ائتلاف بین هزینه نیروی کار در بخش رسمی برای بنگاه و دستمزد دریافتی نیروی کار در این بخش بیشتر باشد، مالیات بیشتری اخذ شود و یا بنگاه سهم بیشتری برای تأمین اجتماعی پرداخت کند، هم بنگاه‌ها و هم نیروی کار، انگیزه بالاتری برای فعالیت در بخش زیرزمینی پیدا می‌کنند. تا زمانی که این اختلاف به‌صورت وسیعی به بار مالیاتی کل و سیستم تأمین اجتماعی وابسته باشد، این عوامل جزء عوامل کلیدی افزایش اقتصاد زیرزمینی می‌باشد (Schneider & Enste, 2000: 78).

از منظر سیاست جنایی تقنینی، پرسش محوری این است که قانون‌گذار چگونه باید بین اهداف بازدارندگی کیفری، کارآمدی اجرایی و تضمین حقوق بنیادین توازن برقرار سازد؟ پاسخ به این پرسش مشروط به فهم نسبت میان جرم‌انگاری، تخصیص ضمانت‌اجراها و سازمان‌دهی نهادهای مربوطه می‌باشد. در این حوزه، مقایسه میان ایران و فرانسه بدین سبب که هریک از این نظام‌ها مسیرهای متفاوتی را در طراحی سیاست تقنینی پیش گرفته‌اند، حائز اهمیت بوده و همین اختلاف مسیر امکان استخراج تجربه‌های موفق و متناسب‌سازی آن با نظام حقوقی داخلی را فراهم می‌آورد. در ایران، پس از تصویب «قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز» (۱۳۹۲) مشاهده می‌شود که مقنن به‌سویی حرکت کرده است که جرم‌انگاری و تشدید ضمانت‌اجراهای کیفری برجسته شود، به‌طوری‌که سازوکارهای جایگزین تعقیب یا کاهش شدت مجازات مالی در بسیاری از موارد عملاً به‌لحاظ کاربردی محدود گشته است. بررسی‌های حقوقی و جرم‌شناختی نشان می‌دهد که این رویکرد، اگرچه در مقدمه با هدف تقویت بازدارندگی همراه بوده است، اما در عمل به افزایش بار دادرسی، تشدید مواجهه سازوکارهای قضایی با پرونده‌های اقتصادی و ضعف در بهره‌وری نظارتی انجامیده است (غلامی و نمروزی، ۱۳۹۸: ۲۵). برخلاف الگوی مجازات‌محور غالب در ایران، نظام فرانسه طی چند دهه اخیر جهت‌گیری‌های نهادی و رویه‌ای مشخصی را دنبال کرده است که آن را به‌عنوان نمونه‌ای از «تخصصی‌سازی و تلفیق ابزارها» در سیاست جنایی تقنینی معرفی می‌کند.

اجزای این الگو عبارت‌اند از:

- ۱- توسعه مراجع و سازوکارهای اختصاصی برای رسیدگی به جرایم اقتصادی و مالی و ایجاد نهادهای تحقیقاتی قضایی متناسب با جرایم پیچیده؛
- ۲- تلفیق ابزارهای مالی و کیفری (نظیر توقیف موقت اموال، جریمه‌های اداری و رویه‌های توافق کیفری)؛
- ۳- تقویت ظرفیت گمرک و نهادهای اطلاعاتی در شناسایی و پیگرد شبکه‌های قاچاق سازمان‌یافته. این تحول نهادی نه

در غیاب این چهار رکن، هر سیاستی که صرفاً به تشدید کیفرها تکیه کند، ممکن است نتایج مطلوب بازدارندگی بلندمدت را تأمین نکند. این چهارچوب نظری بستر تحلیل تطبیقی حاضر را تشکیل می‌دهد.

هدف پژوهش حاضر، تبیین تفاوت‌های تقنینی و نهادی میان ایران و فرانسه در مواجهه با قاچاق کالا و ارزیابی اثربخشی نسبی سازوکارهای مورد استفاده در هر نظام بر مبنای معیارهای کارایی دادرسی، بازدارندگی و حفظ حقوق شهروندی و ارائه مجموعه‌ای از پیشنهادها سیاست‌محور که امکان اقتباس اصولی و تطبیقی را برای قانون‌گذار ایرانی فراهم سازد، می‌باشد. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و تطبیقی است.

۱- مبانی نظری و مفهومی

۱-۱- تعریف و اقسام قاچاق کالا

قاچاق در لغت به معنی عملی است که برخلاف قانون به صورت پنهانی انجام می‌شود. در عمل قاچاق، قوانین و مقررات جاری نقض می‌شوند که بر این اساس قانون‌گذار مرتکبین آن را مستحق مجازات می‌داند. در قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۲، قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۵۰ و قانون تعزیرات حکومتی مصوب ۱۳۷۴ با آن که واژه قاچاق به دفعات مورد استفاده قانون‌گذار قرار گرفته، اما بدون آن که تعریف مشخصی از آن ارائه شود، تنها به ذکر مصادیق و انواع مجازات‌های مربوطه اکتفا شد و این خلاف روال معمول قانون‌گذاری بود که در آن مقنن قبل از تعیین مجازات برای مرتکبین اعمال مجرمانه، ابتدا عمل مجرمانه را تعریف می‌نمود، اما در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ قانون‌گذار در ماده یک بند «الف» به تعریف قاچاق کالا و ارز می‌پردازد. به موجب این ماده هر فعل یا ترک فعلی که موجب نقض تشریفات قانونی مربوط به ورود و خروج کالا و ارز گردد و براساس این قانون و یا سایر قوانین، قاچاق محسوب و برای آن مجازات تعیین شده باشد، در مبادی ورودی یا هر نقطه از کشور، حتی محل عرضه آن در بازار داخلی کشف شود، قاچاق کالا و ارز دانسته می‌شود.

به معنای حذف قوه قضاییه، بلکه به معنای توزیع کارآمد وظایف میان نهادها برای کاهش هزینه‌های دادرسی و افزایش اثربخشی پیشگیری است؛

۴- از بین بردن زمینه‌های قاچاق با تعدیل قیمت‌ها به صورت تدریجی براساس ابزارهای قانونی و تکلیفی برای دولت.

نقد تطبیقی این دو رویکرد نشان می‌دهد که انتخاب میان «کیفری‌سازی گسترده» و «تلفیق ابزارهای کیفری و اداری» نه صرفاً یک گزینه تکنیکی در تدوین قانون، بلکه بازتاب‌دهنده موازین کلان سیاست‌گذاری جنایی، ظرفیت نهادی، اصول عدالت کیفری و تحلیل هزینه فایده اعمال مجازات است. نظام‌هایی که بر اعمال مجازات‌های کیفری فشرده و سخت‌گیرانه تأکید دارند، ممکن است در کوتاه‌مدت پیام بازدارندگی قاطع ارسال کنند، اما در بلندمدت با پیامدهایی چون انباشت پرونده‌ها، کاهش سرعت رسیدگی قضایی و ناکارآمدی نسبی اقدامات پیشگیرانه مواجه خواهند شد. در مقابل، نظام‌هایی که بر تخصصی‌سازی نهادها و بهره‌گیری از ابزارهای تلفیقی اداری و کیفری تأکید می‌کنند، به شرط وجود تضمین‌های حقوقی و شفافیت اجرایی، قادرند اثربخشی بیشتری در کنترل جریان کالاهای قاچاق و مدیریت پرونده‌ها ایجاد کنند. اهمیت این مسأله در مطالعات تطبیقی و گزارش‌های سیاست‌محور، به‌ویژه در ادبیات فرانسوی و اسناد پارلمانی فرانسه، به‌طور مکرر مورد تأکید قرار گرفته است.

از منظر نظری، تدوین سیاست جنایی تقنینی کارآمد در مواجهه با قاچاق کالا مستلزم چهار مؤلفه است:

۱- تعریف روشن و مانع‌زدایی از ابهامات مفهومی جرم؛

۲- تعیین سازوکارهای افتراقی برای تخصیص پرونده‌ها براساس خطر اجتماعی و سازمان‌دهی مرتکبان؛

۳- فراهم‌سازی ابزارهای اجرایی سریع (نظیر توقیف موقت، مکانیسم‌های تسریع در صدور رأی‌های تفتیشی و همکاری بین‌سازمانی)؛

۴- تضمین سازوکارهای حقوقی برای حفاظت از حقوق دفاعی و پیشگیری از برخوردهای تبعیض‌آمیز.

¹- Smuggling

اولاً تنها پدیده‌ای است که این ابزارها به مقابله با آن می‌پردازند؛ ثانیاً تعریف و حد و مرز جرم را نیز قانون‌گذار مشخص نموده است. بنابراین سایر رفتارهای منحرفانه، هرچند که از لحاظ اخلاقی و اجتماعی مذموم هم باشند، از این تعریف خارج است. پیشگیری از جرم نیز، تبعاً تنها پیشگیری کیفری را شامل می‌شود، چراکه اقدام‌های پیشگیری غیرکیفری در این تعریف جایگاهی ندارد (لازرز، ۱۳۸۲: ۱۱). دانشمند آلمانی فون لیستدر (۱۸۸۹) نیز مبتنی بر همین دیدگاه مضیق، سیاست جنایی را «سازماندهی عقلی مبارزه علیه جنایت بر پایه داده‌های دانش جرم‌شناسی» می‌داند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۱: ۴۰۷). در فرانسه نیز آقای کوش (۱۹۰۵) در «رساله علم اداره و قوانین زندان‌ها» خود با تفکیک علوم محض از دید وی که شامل (جرم‌شناسی، جامعه‌شناسی جنایی و انسان‌شناسی جنایی) می‌شد از سیاست جنایی، به‌دنبال تعیین جایگاه سیاست جنایی در میان سایر رشته‌های علوم جنایی بود، بدین ترتیب از دیدگاه وی سیاست جنایی، یعنی «یک علم کاربردی که هدف آن موفقیت عملی در سازمان‌دهی عقلانی و مؤثر مبارزه با جرم است» (لازرز، ۱۳۸۲: ۱۲). در ادامه همین فرایند، خانم می‌ری دلماس مارتی، دانشمند دیگر فرانسوی، در اثری با عنوان «مدل‌ها و جنبش‌های سیاست جنایی» به بررسی همین موضوع در سال ۱۹۸۳ پرداخت. ایشان تاکنون مشهورترین فردی محسوب می‌گردد که تعبیری موسع‌تر از آنچه که استادش مارک آنسل به آن قائل بود، ارائه نموده است. از نظر ایشان، سیاست جنایی، شامل مجموعه روش‌هایی می‌شود که هیأت اجتماع با توسل به آن‌ها به سامان‌دهی پاسخ‌ها در قبال پدیده مجرمانه، می‌پردازد (دلماس مارتی، ۱۳۸۱: ۲۳).

هر سیاست جنایی هدف داری، جهت‌دستیابی به اهداف خود به ابزار کارآمدی احتیاج دارد که باتوجه به ابزار مورد استفاده سیاست جنایی، می‌توانیم آن را به سیاست جنایی تقنینی، سیاست جنایی قضایی و سیاست جنایی مشارکتی و سیاست جنایی اجرایی تقسیم نماییم.

سیاست جنایی تقنینی با استفاده از ابزار قوانین که شامل قانون اساسی، قوانین جزایی و آیین دادرسی کیفری می‌باشد،

محمدجعفر جعفری لنگرودی در ترمینولوژی حقوق درباره قاچاق آورده است: حمل‌ونقل کالا از نقطه‌ای به نقطه دیگر برخلاف مقررات مربوط، به طوری که ناقض ممنوعیت یا محدودیتی باشد که قانوناً مقرر شده است (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۸: ۴۰۴).

نظر کنوانسیون ۱۹۷۷ درباره قاچاق چنین است که این اصطلاح عبارت است از تقلب گمرکی که شامل گذراندن مخفیانه کالا به هر طریقی از مرزهای گمرکی می‌باشد که بدان وسیله شخصی موجب اغفال گمرک و فرار از پرداخت تمام یا بخشی از مالیات و عوارض مربوط به ورود و صدور شده یا اجرای ممنوعیت‌ها و محدودیت‌های موضوع قانون امور گمرکی را نادیده گرفته و یا منافع مغایر با قانون امور گمرکی به دست آورد (احمدی، ۱۳۸۴: ۴۱).

۲-۱- مفهوم سیاست جنایی تقنینی

مفهوم سیاست جنایی از بدو خلقت تا به امروز تطورات و تحولات فراوانی را به خود دیده است، به طوری که نتیجه این فرایند، فربه‌تر شدن این اصطلاح از آغاز تا زمان کنونی شده است، بدین‌گونه که به‌طور کلی مفهوم سیاست جنایی از ابتدا تا اکنون به دو صورت متفاوت، از مضیق شروع شده و با رویکرد موسع به اوج رسیده است. آغازگر این اندیشه در سال ۱۸۰۳ میلادی، فویر باخ پروفیسور آلمانی است که با به‌کاربردن اصطلاح سیاست جنایی در کتاب حقوق کیفری خویش، برای اولین بار این اصطلاح را وارد قلمرو حقوق کیفری نمود. از دیدگاه او سیاست جنایی، شامل مجموعه شیوه‌هایی سرکوبی می‌شود که دولت از طریق آن‌ها و با توسل به آن‌ها علیه جرم واکنش نشان می‌دهد (دلماس مارتی، ۱۳۸۱: ۲۳). باتوجه به مؤلفه‌های تعریف فوق از یک‌سو و گستردگی قلمرو حقوق کیفری از سوی دیگر، باعث شده است که امروزه، به برداشت فویر باخ از سیاست جنایی، تعبیری مضیق یا به اصطلاح همان سیاست کیفری در معنای خاص، اطلاق گردد، چراکه سیاست جنایی در تفکر فویر باخ: تدبیرها و اقدام‌ها، عمدتاً ماهیت قهرآمیز و تنبیهی دارد. این ابزارها کاملاً جنبه رسمی (دولتی) دارند، بدین‌معنا که صرفاً قوای عمومی حاکمیت (محکمه، پلیس، زندان...) اجراکننده این ابزارها می‌باشند. جرم

۱۳۰۶، قانون انحصار دخانیات مصوب ۱۳۱۰ و همچنین قانون انحصار تجارت خارجی در تاریخ ۱۳۱۱ مصوب شد، اما هر دو قانون مزبور جزء قوانین خاص محسوب می‌شدند تا این که قانون مجازات مرتکبین قاچاق در ۵۰ ماده و ۱۱ تبصره در تاریخ ۱۳۱۲/۱۲/۲۹ توسط کمیسیون عدلیه مجلس شورای ملی، به‌عنوان اولین قانون مستقل عام تصویب شد (فیروزجائی، ۱۳۸۹: ۱۷۲)، هرچند قانون مجازات مرتکبین قاچاق بعد از تصویب، اصلاحات زیادی شامل حذف و ملغی‌شدن بعضی مواد و تبصره‌ها و اضافه‌شدن چند مواد و تبصره داشت، با این حال تا سال ۱۳۷۴ که قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز تصویب شد، پا بر جا بود، حتی بعد از تصویب قانون مزبور بعضی از مواد آن قابلیت اجرا داشت.

آخرین قانونی که برای مبارزه با قاچاق کالا و ارز به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید، قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در اسفند ۱۳۹۲ است، یعنی از ۱۳۷۴ تا اسفند ۱۳۹۲ قانون نحوه اعمال تعزیرات راجع به قاچاق کالا و ارز و برخی مواد قانون مرتکبین قاچاق به‌طور هم‌زمان اجرا می‌شد.

در سال ۱۳۹۲ به‌علت ناکافی‌بودن قوانین سابق و برای جلوگیری از افزایش جرم قاچاق، قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز به تصویب مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان رسید و در اسفند ۱۳۹۲ قابلیت اجرا پیدا کرد. قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مشتمل بر ۷۷ ماده و ۷۹ تبصره است که طبق ماده ۷۷ قانون مزبور، از تاریخ لازم‌الاجراشدن این قانون، قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۲ با اصلاحات بعدی، قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۷۴ مجمع تشخیص مصلحت و ... نسخ می‌شوند.

با نگاهی گذرا بر قوانین سابق و تعاریفی که این قوانین برای قاچاق کالا و ارز به‌کار برده‌اند، به‌خوبی متوجه این مسأله می‌شویم که قانون‌گذار بیشتر توجه خود را معطوف به پاسخ‌های کیفری یا همان سیاست جنایی در معنای مضیق خود کرده است. این رویه قانون‌گذار بعد از انقلاب اسلامی در تصویب قوانین همچون قانون مجازات اخلاگران در سال ۱۳۶۹، قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی در سال ۱۳۷۴

سیاست جنایی قضایی با استفاده از ابزارهای قضایی که مقام قضایی بنابر اختیارات خود می‌تواند از آن‌ها استفاده کند، مانند مجازات‌های جایگزین حبس یا نظام نیمه‌آزادی و ...، سیاست جنایی مشارکتی با استفاده از حمایت و مشارکت اهرم‌های مردمی (علاوه‌بر استفاده از ابزارهای قانونی و قضایی) سعی در رسیدن به اهداف سیاست جنایی مطلوب را دارند و درنهایت از منظر سیاست جنایی اجرایی، بررسی سیاست‌ها و تصمیمات متخذه توسط قوه مجریه و ارکان آن در کنار سیاست جنایی قانون و قضایی ضروری است، قوه مجریه، گرچه ابزار کیفری در اختیار ندارد، ولی با در اختیارداشتن اهرم‌های نظارت خاص و ضمانت‌اجراهای اداری و همچنین امکان ارائه لوایح خاص جهت تصویب در مجلس قادر است نقش مهمی در تنظیم سیاست جنایی و حرکت و پویایی به آن عهده‌دار شود.

۲- سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال قاچاق کالا

سیاست جنایی به‌عنوان علم نازل بر مدیریت و تدبیر مقابله با جرم با استفاده از ابزارهای متنوع که در اختیار دارد، از طریق نشان‌دادن پاسخ‌های پیشینی (تدابیر پیشگیرانه) و پسینی (ضمانت‌اجراهای رسمی، اعم از کیفری و غیرکیفری و نیز واکنش‌های جامعه‌ی) کوشش می‌نماید تا از بروز بزه و انحراف در جامعه جلوگیری نماید. در این راستا سیاست جنایی با تأکید بر پاسخ‌های پیشگیرانه به‌دنبال شناسایی روزه‌های قاچاق کالا می‌کوشد نرخ قاچاق را در جامعه بکاهد. قاچاق کالا و ارز که تعریف آن در بند «الف» ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ آمده است، به شرح زیر می‌باشد: «قاچاق کالا و ارز، هر فعلی و ترک فعلی است که موجب نقض تشریفات قانونی مربوط به ورود و خروج کالا و ارز گردد و براساس این قانون یا سایر قوانین، قاچاق محسوب و برای آن مجازات تعیین شده باشد، در مبادی ورودی یا هر نقطه از کشور حتی محل عرضه آن در بازار داخلی کشف شود.»

جرم‌انگاری قاچاق کالا و ارز برای اولین بار در تاریخ ۱۳۰۶/۱۲/۲۲ ماده واحده قانون مجازات مرتکبین قاچاق، توسط کمیسیون عدلیه مجلس شورای ملی تصویب شد که به‌صورت آزمایشی مجدداً به تصویب کمیسیون مزبور رسید. بعد از ماده واحده قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب

مجازات‌های مربوطه (کیفری و غیرکیفری) آورده شود، به همین علت در قانون جدید برخلاف قوانین قبلی که از مواد قانونی کمی بهره می‌بردند (که همین امر خود باعث مبهم و مجمل شدن آن قوانین می‌شد)، در قانون جدید با افزایش مواد قانونی از مبهم و مجمل بودن قانون تا حد زیادی کاسته شده است.

از طرفی در قوانین قبلی توجه کمتری به امر پیشگیری از جرم قاچاق کالا و ارز می‌شد و قانون‌گذار در قوانین قبلی سعی بر این داشته تا با افزایش مجازات کیفری باعث کاهش جرم مربوطه شود که با گذر زمان ثابت شد افزایش مجازات نه تنها باعث کاهش جرم قاچاق کالا و ارز نشده، بلکه روزه‌روز به مرتکبین قاچاق کالا و ارز افزوده می‌شود. بنابراین قانون‌گذار با درک این مطلب و با اختصاص یک فصل کامل از قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ به امر پیشگیری سعی در کاهش و جلوگیری از افزایش قاچاق کالا و ارز را دارد.

ادامه یافت تا این که در سال ۱۳۹۲ با تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز که بخش عمده‌ای از آن را به پیشگیری و راه‌حل‌های غیرکیفری اختصاص داده است.

سیاست جنایی تقنینی درحقیقت همان تدابیر قانون‌گذار در مورد واکنش علیه جرم است که مجموعه‌ای از تدابیر مبارزه با بزهکاری را دربر می‌گیرد که در قانون متجلی شده است و دارای ضمانت‌اجرای قانونی می‌باشد. این نوع از سیاست جنایی، ضمن آن که صلاحیت قانونی دارد، بیانگر اصول کلی حاکم بر نظام کیفری یک جامعه می‌باشد. همچنین سیاست جنایی تقنینی، گاه بر عمل منحرفانه یا مجرمانه تکیه دارد و گاهی نیز بر شخصیت مباشر و مرتکب آن عمل مجرمانه یا منحرفانه، تأکید می‌کند.

در زمینه قاچاق کالا و ارز می‌توان گفت که تصویب قوانین و مقررات مختلف که عمدتاً خارج از قوه مقننه صورت گرفته است، وضعیت متشتت و پراکنده‌ای ایجاد نموده و انسجام کافی در قوانین و مقررات برای مبارزه با قاچاق کالا و ارز تا تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ که قوانین ماقبل خود را ملغی می‌کند، مشاهده نمی‌شود، زیرا اولاً مجمع تشخیص مصلحت نظام که مطابق قانون اساسی صرفاً برای حل اختلاف میان مجلس و شورای نگهبان از یک طرف و مشورت با رهبری برای حل معضلات نظام از طرف دیگر تأسیس شده است، مطابق قانون اساسی حق قانون‌گذاری ندارد، اما مشاهده می‌شود که در زمینه قاچاق کالا و ارز مبادرت به قانون‌گذاری نموده که با تعدادی مواد مختصر نمی‌تواند سیاست جنایی تقنینی مناسبی را ترسیم نماید؛ ثانیاً تدوین آیین‌نامه اجرایی آن توسط قوه مجریه و دستورالعمل نحوه رسیدگی به پرونده‌های قاچاق کالا و ارز توسط رئیس قوه قضاییه خود دلیل واضحی بر تشتت مقررات مربوط به قاچاق کالا و ارز است (پوراابراهیم، ۱۳۹۱: ۲۶۱-۱۹۹).

در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ برخلاف قوانین قبلی سعی شده است از همه زمینه‌ها استفاده شود تا قانونی که به تصویب می‌رسد کامل و تا حد معقولی عاری از عیب و نقض باشد. در واقع در قانون جدید سعی بر این شده است که تمامی موضوعات و راه‌های ممکن در زمینه قاچاق و

۱- ماده ۱: «درباره نحوه همکاری وزارت صنعت، معدن و تجارت با ستاد و گمرک، برای تجمیع و یکپارچه‌سازی اطلاعات مربوط به سامانه شناسایی و مبارزه با کالا قاچاق، است.

ماده ۷: این ماده مربوط به وظایف بانک مرکزی برای پیشگیری و کنترل بازار مبادلات غیرمجاز است. در این ماده بانک مرکزی موظف به انجام کارهایی از قبیل: الف - تعیین میزان ارز قابل نگهداری در داخل کشور، همراه مسافر و همراه رانندگان عبوری؛ ب - ایجاد سامانه اطلاعات مالی صرافی‌ها و نظارت بر کار آن‌ها و ... باعث کاهش و پیشگیری از جرم قاچاق در کشور شود.»

بند «پ» ماده ۱۰ در مورد شناسایی و کاهش نقاط آسیب‌پذیر و نظارت بر مسیرهای ورود و حمل‌ونقل و نگهداری کالای قاچاق است که این امر باعث کاهش قاچاق کالا و ارز در ورودی‌های کشور می‌شود. بند «ح» ماده ۱۱ در مورد نحوه همکاری بین ایران و کشورهایی است که در زمینه مبارزه با قاچاق فعالیت دارند. ماده ۱۳ که در این ماده سعی شده است با ایجاد کد شناسه و شناسه رهگیری برای کالاهای خارجی، از ورود کالاهای قاچاق و غیرمجاز به کشور جلوگیری شود و همچنین با ایجاد این دو شناسه بهتر و راحت‌تر می‌توان کالاهای قاچاق در سطح بازار را شناسایی و توقیف کرد. مهم‌ترین و تنهاترین ماده‌ای که در قانون قاچاق کالا و ارز ۱۳۹۲ پیشگیری را به مفهوم واقعی خود بیان کرده است، ماده ۱۴ قانون فوق است که اشاعه می‌دارد: «دستگاه‌های تبلیغاتی، فرهنگی، پژوهشی و آموزشی، از جمله سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، آموزش و پرورش و ... موظف‌اند برنامه‌های آموزشی و تحقیقاتی را براساس الویت‌های ستاد با هدف افزایش کیفیت و تولیدات داخلی، ارتقای فرهنگ عمومی برای گرایش به استفاده از کالای داخلی و جلوگیری از مصرف کالای قاچاق، اجرا نمایند.

زمینی، هوایی و دریایی است که برای این که بتوان وسایل نقلیه مربوط را ضبط کرد، باید ارزش کالای مکشوفه از یک صد میلیون ریال بیشتر باشد.

درخصوص مجازات برای قاچاق سازمان یافته باید گفت که مجازاتی که برای مرتکبین قاچاق کالا و ارز در ماده ۱۸ قانون جدید بیان شده است، مجازات افرادی است که به صورت انفرادی مرتکب جرم قاچاق کالا و ارز شده اند، ولی قانون گذار برای کسانی که به صورت سازمان یافته اقدام به قاچاق کالا و ارز می کنند، مجازات سنگین تری در ماده ۲۸ این قانون نیز در نظر گرفته است که بیان می دارد: «طبق این ماده مرتکبین علاوه بر جزای نقدی مندرج در ماده ۲۲، به قاچاق کالای ممنوع درخصوص بند «الف» ماده ۲۲ به نودویک روز تا شش ماه حبس؛ درخصوص بند «ب» همان ماده به شش ماه تا دو سال حبس و در مورد بندهای «پ» و «ت» ماده ۲۲ مرتکبین به حداکثر مجازات حبس و مندرج در بندهای مذکور محکوم می شوند.»

همچنین قانون گذار ایرانی در ماده ۲۹ قانون فوق مجازات کسانی که مرتکب قاچاق کالای مجاز، مجاز مشروط و یارانه ای یا قاچاق ارز به نحو سازمان یافته شوند، علاوه بر مجازات موضوع ماده ۱۸ (که جزای نقدی است)، این قانون، حسب مورد به مجازات های حبس نیز محکوم می نماید.

یکی دیگر از تفاوت های قانون جدید نسبت به قوانین قبلی در زمینه صلاحیت مراجع رسیدگی کننده است، ماده ۴۴ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ در این باره بیان می کند، اگر قاچاق کالا و ارز به صورت سازمان یافته و حرفه ای، قاچاق کالای ممنوعه و یا مجازات مرتکبین قاچاق مستلزم حبس و انفصال از خدمت دولتی باشد، مرجع رسیدگی کننده دادسرا و دادگاه انقلاب است، بقیه موارد تخلف محسوب و در صلاحیت سازمان تعزیرات حکومتی است.

آخرین تفاوت و پیشرفت قانون گذار در زمینه مبارزه با قاچاق کالا و ارز در مورد مجازات اشخاص حقوقی است. قانون گذار در ماده ۶۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ مجازات اشخاص حقوقی که مرتکب جرم قاچاق کالا و ارز شده اند را این گونه آورده است:

قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ در زمینه افزایش مجازات (نقدی و حبس) نیز پیشرفت قابل توجهی داشته است، به طوری که علاوه بر این که برای انواع قاچاق کالا (کالای مجاز، مجاز مشروط، یارانه ای و کالای ممنوع) جریمه نقدی مختلف در نظر گرفته است، مجازات حبس فقط به کالای ممنوع که ارزش آن بیش از یک صد میلیون ریال باشد، تعلق می گیرد و اگر کمتر از مبلغ مذکور باشد، فقط شامل ضبط کالا و مجازات نقدی معادل چند برابر ارزش کالا می باشد. قانون گذار فصل سوم از قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز را به مجازات مرتکبین قاچاق اختصاص داده است که در ادامه به آن اشاره می شود. در ماده ۱۸ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز برای قاچاق کالای مجاز (یک تا دو برابر ارزش کالا) برای کالای مجاز مشروط (یک تا سه برابر ارزش کالا)، برای کالای یارانه ای (دو تا چهار برابر ارزش کالا) و برای قاچاق ارز ورودی (یک تا دو برابر بهای ریالی آن) و ارز خروجی (دو تا چهار برابر بهای ریالی آن) در نظر گرفته است. در ماده ۲۲ قانون گذار مجازات قاچاق کالای ممنوعه را بیان کرده است که با توجه به ارزش ریالی کالای مکشوفه از مجازات نقدی تا حبس را برای این دسته از مرتکبین قاچاق پیش بینی کرده است.

در بندهای «الف» و «ب» ماده ۲۲ به علت این که ارزش کالای قاچاق کمتر از ده میلیون (مجازات نقدی دو تا سه برابر ارزش کالا) و یک صد میلیون ریال (جزای نقدی سه تا پنج برابر ارزش کالا) است، فقط به مجازات نقدی اکتفا کرده است، ولی در بندهای «پ» و «ت» ماده مذکور به علت این که ارزش کالاهای قاچاق بیش از یک صد میلیون می باشد، حبس شش ماه تا دو سال و جزای نقدی پنج تا هفت برابر کالای ممنوع (بند «ت») و بیش از یک میلیارد ریال، دو تا پنج سال حبس و جزای نقدی هفت تا ده برابر ارزش کالا (بند «ت») پیش بینی شده است، لذا علاوه بر مجازات نقدی از مجازات حبس که حداقل آن شش ماه و حداکثر پنج سال است، بهره برده است.

یکی دیگر از مجازات هایی که قانون گذار در قانون جدید پیش بینی کرده است، ضبط وسایل نقلیه مورد استفاده برای حمل قاچاق کالا و ارز (موضوع ماده ۱۸ این قانون)، اعم از

کالا به این شیوه ضمانت‌اجرایی دارد. همچنین اگر انباری کالاهای مشمول شناسه را بدون این ویژگی نگهداری کرده باشد، مشمول مجازات حداقل قاچاق همان کالا می‌شود. براساس این قانون ارائه هرگونه خدمات شامل بیمه ضمانت خدمات پس از فروش تعمیر و ... به کالاهای مشمول قانون قاچاق مشمول مجازات قرار گرفته است (پورابراهیم، ۱۴۰۱: ۱۱۷).

کلان و عمده و کثیربودن جرایم قاچاق کالا و ارز و چالش‌هایی‌هایی که از این جرایم ایجاد می‌گشت، سبب گردید تا قانون‌گذار با وضع قانون جدید مبارزه با قاچاق کالا و ارز از جنبه‌های بازدارندگی به انحای پیش‌بینی شده در قانون بهره‌مند گردد و با کیفی‌دهی متناسب و اعمال مجازات نسبت به‌شدت، وخامت و گستردگی آثار جرم صورت‌گرفته و با اهمیت به جرم قاچاق کالا و ارز به‌صورت سازمان‌یافته و حرفه‌ای به مقابله با این عمل مجرمانه اقدام نماید.

برخورد سخت‌گیرانه و مجازات‌های شدید تاکنون نتوانسته مانع ارتکاب قاچاق در اشکال مختلف آن گردد (سعیدی، ۱۳۹۷: ۱۵۷).

۳- سیاست جنایی تقنینی فرانسه در قبال قاچاق کالا

تخلفات گمرکی در حقوق فرانسه به مجموعه‌ای از رفتارها اطلاق می‌شود که مقررات ناظر بر ورود، خروج یا عبور کالا از مرزها را نقض می‌کنند. این تخلفات از دید قانون‌گذار «جرم» به حساب آمده و بسته به‌شدت رفتار، می‌تواند پیامدهای کیفری (حبس) یا مالی (جریمه‌های سنگین) داشته باشند. قاچاق به‌عنوان مهم‌ترین شکل این تخلفات، ورود یا خروج کالا بدون رعایت تشریفات قانونی و بدون اظهار به مقامات گمرکی است.

تخلفات گمرکی شامل تمام رفتارهایی است که با هدف فرار از تعهدات گمرکی، چه عوارض گمرکی، مالیات‌های غیرمستقیم یا کنترل‌های خاص کالاهای خاص انجام می‌شود.^۱

«الف - در مورد قاچاق کالای غیرممنوع و ارز در مرتبه اول ممانعت از فعالیت اشخاص حقوقی به مدت یک تا دو سال و در مرتبه دوم انحلال شخص حقوقی؛ ب - در مورد قاچاق کالای ممنوع و سازمان‌یافته، انحلال شخص حقوقی؛ همچنین قانون‌گذار برای مجازات نقدی اشخاص حقوقی، در مورد قاچاق کالا و ارز، آن‌ها را به دو تا چهار برابر جریمه مقرر برای اشخاص حقیقی محکوم می‌کند.»

همچنین قانون‌گذار ایرانی در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ علاوه بر این که مثل قوانین قبلی سعی کرده است با افزایش و تشدید مجازات برای مرتکبین قاچاق باعث شود، خیلی از کسانی که بالقوه شرایط قاچاق را دارند، از ترس مجازات سنگین از ارتکاب قاچاق خودداری کنند، با ایجاد زمینه‌های مناسب، از جمله فرهنگ‌سازی (از طریق وسایل جمعی برای عدم استفاده از کالای قاچاق و ...) و ایجاد شناسه کالا و شناسه رهگیری برای کالای خارجی (جلوگیری از ورود کالاهای خارجی بدون مجوزهای لازم) و ... سعی در کاهش و پیشگیری از قاچاق کالا و ارز داشته است (ابراهیمی، ۱۳۹۳: ۳۲).

پس از آن‌چه بیان گردید، قانون اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز پس از گذشت حدود ۵ سال از تقدیم لایحه آن به مجلس، نهایتاً در فروردین ۱۴۰۱ برای اجرا به دولت ابلاغ شد. این قانون اصلاحی نکات مثبتی داشت که کار را برای انجام قاچاق دشوار می‌نماید. «تکلیف دستگاه‌ها برای ابلاغ بخشنامه‌های تجاری به‌صورت سیستمی و از طریق سامانه مقررات تجاری»، «جرم‌انگاری ارائه خدمات به کالای قاچاق»، «جرم‌انگاری عرضه قاچاق در فضای مجازی شدیدتر از فضای حقیقی»، «تعیین تکلیف مبادلات ارزی غیررسمی» و «جرم‌انگاری تجمیع تجاری کالاهای دارای معافیت مرزنشینی»، از جمله مواردی است که می‌توان به‌عنوان مزایای این قانون بر شمرد. باتوجه به اصلاحات قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۴۰۱ مصادیقی که در قانون امور گمرکی قاچاق محسوب می‌شوند، در مفهومی گسترده‌تر به‌کار رفتند که بحث الزام ثبت کالا در سامانه جامع انبارها و صدور قبض و حواله انبار با مشخصاتی که در قانون تعیین شده، یکی از این موارد جدید است. عدم ثبت

^۱- Code des Douanes, Article.417.

تحقق یافته است، حتی اگر سوءنیت در ابتدا احراز نشده باشد.^۵

عنصر معنوی (سوءنیت) که قصد متقلبانه برای فرار از پرداخت حقوق گمرکی یا ورود کالا به بازار داخلی بدون نظارت دولت را دربر دارد.

پایه حقوقی رسیدگی به این جرایم در فرانسه قانون گمرک است. این قانون تخلفات را طبقه‌بندی کرده و برای هر کدام ضمانت‌اجراهای مشخصی در نظر دارد. مضاف بر آن، در موارد خاص (مانند قاچاق سازمان‌یافته یا قاچاق کالاهای ممنوعه)، مقررات کیفری عمومی نیز اعمال می‌گردد.

مصادیق عنصر مادی قاچاق در حقوق فرانسه عبارتند از:

- واردات یا صادرات بدون اظهار که عبارت است از هرگونه انتقال کالا از مرزهای فرانسه بدون ثبت و اظهار رسمی در گمرک، عنصر مادی جرم قاچاق محسوب می‌شود.

- استفاده از اسناد جعلی گمرکی^۶: اگر شخصی برای ترخیص یا انتقال کالا، مدارک جعلی یا خلاف واقع ارائه دهد، عمل وی مصداق بارز عنصر مادی جرم قاچاق است.

- انتقال کالا از مسیرهای غیرمجاز: حمل و نقل کالا از گذرگاه‌هایی که تحت نظارت رسمی گمرک نیستند، از مصادیق بارز عنصر مادی است.

قانون فرانسه برای مسؤولیت قانونی نگهدارنده کالا نیز، مجازات مقرر نموده است. این ماده بیان می‌دارد: «هر شخصی که در حین نگهداری کالاهای قاچاق دستگیر شود، به‌طور قانونی مسؤول شناخته می‌شود.»

به‌عبارت دیگر، صرف نگهداری کالای قاچاق برای تحقق عنصر مادی کافی است، حتی اگر شخص مدعی بی‌اطلاعی باشد، البته برای رفع مسؤولیت، دارنده کالا باید اثبات کند که

قاچاق عبارت است از عملیات حمل یا معرفی کالاهای ممنوعه یا مشمول مالیات بدون اعلام یا پرداخت عوارض مربوطه. این جرایم حاکمیت اقتصادی دولت را تهدید کرده و نظم عمومی تجاری را مختل می‌کنند.

قانون گمرک فرانسه تخلفات گمرکی را در دو دسته اصلی جای می‌دهد:

۱- تخلفات ساده: این دسته شامل مواردی است که فرد به‌دلیل بی‌احتیاطی یا قصور، مقررات گمرکی را رعایت نمی‌کند. مانند - پرنکردن صحیح اظهارنامه گمرکی؛ - اعلام ناقص ارزش یا نوع کالا؛ - تأخیر در انجام تشریفات که در این موارد، نیت مجرمانه جدی وجود ندارد و معمولاً با جریمه مالی پاسخ داده می‌شوند؛

۲- تخلفات مشدد یا قاچاق^۷: این دسته مربوط به مواردی است که فرد به‌صورت عمدی و با نیت متقلبانه، مقررات گمرکی را نقض می‌کند. نمونه‌ها عبارتند از: - مخفی کردن کالا از مأموران گمرک؛ - استفاده از اسناد جعلی یا صوری؛ - عبور دادن کالا از مسیرهای غیرمجاز و خارج از کنترل گمرک؛ - حمل کالاهایی که ورود یا خروج آن‌ها اصولاً ممنوع است (مانند مواد مخدر یا سلاح).

از دید حقوق کیفری فرانسه، جرم قاچاق مانند سایر جرایم دارای دو عنصر اساسی است، عنصر مادی که فعل مثبت مانند حمل، پنهان‌سازی یا ورود و خروج غیرقانونی کالا می‌باشد و بدون این فعل مادی، قاچاق تحقق پیدا نمی‌کند. به بیان دیگر عنصر مادی عبارت است از رفتار خارجی و قابل مشاهده‌ای که قانون آن را منع کرده است. به بیان دیگر، هرگاه فردی عملی انجام دهد که از دیدگاه قانون‌گذار فرانسوی «مصداق قاچاق» تلقی گردد، عنصر مادی جرم

^۵- Roger Bernardini, 2012, Droit criminel. Volume II: l'infraction et la responsabilité, Bruxelles, Larcier, 490.

^۶- Code des Douanes

^۷- Importation/Exportation Sans Déclaration

^۸- Utilisation de Faux Documents Douaniers

^۹- Usage de Voies Non Autorisées

^۱- Code des Douanes: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte-lc/LEGITEXT000006071570/>.

^۲- Contraventions Douanières Simples

^۳- Contrebande

^۴- Élément Matériel

علاوه بر این، قانون گمرک مجازات‌های کیفری سنگین‌تری را برای موارد شدید پیش‌بینی کرده است. قاچاق سازمان‌یافته یا مرتبط با کالاهای ممنوعه مانند مواد مخدر و سلاح می‌تواند تا ده سال حبس را در پی داشته باشد. همچنین ناقل، مالک و حتی نگهدارنده کالا در زنجیره قاچاق، همگی در برابر قانون مسؤول شناخته می‌شوند. این گستردگی دامنه مسؤولیت نشان‌دهنده سیاست سخت‌گیرانه فرانسه در برابر قاچاق است.

کد گمرک فرانسه هم‌زمان امکان ابزارهای انعطاف‌پذیرتری را نیز فراهم می‌آورد. یکی از این ابزارها «توافق یا معامله با گمرک» است که به فرد یا شرکت متخلف اجازه می‌دهد با^۳ پرداخت جریمه و مصالحه با اداره گمرک، از تعقیب کیفری اجتناب کند. این نهاد حقوقی به‌ویژه در تخلفات غیرسنگین به‌کار گرفته می‌شود و با هدف کاهش تراکم پرونده‌های قضایی و سرعت‌بخشی به وصول مطالبات عمومی طراحی شده است.

نظارت و اجرای این مقررات تنها در صلاحیت ادارات محلی گمرک نمی‌باشد، بلکه نهادهای ویژه‌ای همچون «اداره ملی اطلاعات و تحقیقات گمرکی» و «دفتر ملی ضدتقلب» نیز مأمور مقابله با قاچاق و تخلفات مالی مرتبط هستند. این نهادها، به‌ویژه بر جنبه‌های سازمان‌یافته و فراملی قاچاق تمرکز دارند و ابزارهای اطلاعاتی و عملیاتی گسترده‌ای در اختیار دارند.

مقررات گمرکی فرانسه در کنار اهداف مالی و اقتصادی، نقش مهمی در حمایت از حقوق مصرف‌کننده و سلامت عمومی نیز ایفا می‌کند. قاچاق کالاهای تقلبی، داروهای غیرمجاز یا محصولات غیراستاندارد می‌تواند تهدیدی جدی برای جامعه باشد. از همین رو، قانون گمرک در هماهنگی با مقررات اتحادیه اروپا، مکانیزم‌های سختگیرانه‌ای برای مقابله با ورود این کالاها پیش‌بینی کرده است.

تمامی اقدامات لازم را برای تشخیص ماهیت قانونی کالا انجام داده است.

کد گمرک فرانسه چهارچوب حقوقی اصلی برای تنظیم و نظارت بر ورود، خروج، ترانزیت و نگهداری کالا در قلمرو گمرکی این کشور را تشکیل می‌دهد. این قانون نه تنها به‌منظور تضمین وصول حقوق و عوارض گمرکی تدوین شده، بلکه هدفی گسترده‌تر همچون حمایت از منافع اقتصادی دولت، صیانت از بازار داخلی و مقابله با تهدیدات امنیتی ناشی از قاچاق سازمان‌یافته را دنبال می‌کند. برخی از گونه‌های قاچاق مانند قاچاق دارو به‌خاطر عدم مسؤولیت‌پذیری تولیدکننده و شرایط آسان تولید، حمل آسان و پایین بودن ریسک آن سود فراوانی را نصیب قاچاقچیان می‌کند.

در این نظام حقوقی، قاچاق معنای واردات یا صادرات کالا خارج از رویه‌های رسمی گمرکی تعریف شده است. ماده ۴۱۷ کد گمرک فرانسه به‌صراحت بیان می‌کند که: «هرگونه انتقال کالا بدون انجام تشریفات قانونی یا با نقض مقررات مربوط به مسیرها، اسناد و کنترل‌های گمرکی، به‌عنوان قاچاق محسوب می‌شود.» این تعریف علاوه بر انتقال فرامرزی، شامل حمل و نگهداری کالا در داخل کشور بدون ارائه مدارک معتبر نیز می‌شود، به‌ویژه در ارتباط با کالاهای تقلبی یا ممنوعه که نگهدارنده در صورت نداشتن مدارک، مسؤول قلمداد می‌گردد.

مقررات گمرکی فرانسه، طیف وسیعی از تخلفات را دربر می‌گیرد: از تخلفات ساده مانند اظهار نادرست ارزش یا نوع کالا، تا قاچاق مشدد که با قصد پنهان‌کاری و عبور غیرمجاز از مرز انجام می‌شود. این طیف‌بندی به قانون‌گذار امکان می‌دهد که متناسب با شدت عمل، ضمانت‌اجراهای متفاوتی را مقرر کند. ضمانت‌اجراها در مرحله نخست شامل جریمه‌های مالی هستند که معمولاً چند برابر ارزش کالای قاچاق شده تعیین می‌شوند. مصادره کالا نیز به‌عنوان یک قاعده عام اعمال می‌گردد، به‌نحوی که کالاهای موضوع قاچاق به نفع دولت ضبط می‌شوند.

^۳- Transaction Douanière

^۴- DNRED: Direction Nationale du Renseignement et des Enquêtes Douanières

^۵- ONAF: Office National Antifraude

^۱- Article 392 du Code des Douanes

^۲- Code des Douanes

در فرانسه، اما آمارهای رسمی اداره گمرک و گزارش‌های سالانه نشان می‌دهد تمرکز مهم بر مواردی مانند توتون/ سیگار قاچاق، کالای تقلبی، داروهای غیرمجاز، مواد مخدر و برخی کالاهای استراتژیک است، به‌ویژه تجارت الکترونیک و پست/ ارسال بین‌المللی بستر رشد قاچاق اقلام تقلبی و دخانیات شده است. گزارش‌های سالانه فرانسه نمونه‌های عددی گسترده‌ای از میزان ضبط سیگار، دارو و کالای تقلبی ارائه می‌کنند.

۲-۴- مجازات‌ها

در ایران قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز (مصوب ۱۳۹۲ و اصلاحات بعدی)، مجازات‌های متنوعی پیش‌بینی کرده است: از ضبط کالا و وسایل نقلیه و ابزارات تا جرایم نقدی (جریمه‌هایی معادل چند برابر ارزش کالا) و مجازات‌های حبس در موارد خاص، اما تحلیل‌های حقوقی و جرم‌شناختی بارها یادآور شده‌اند که تمرکز بر مجازات‌های کیفری پسینی بدون تکمیل سازوکارهای نظارت و پیشگیری موجب اثربخشی محدود این مجازات‌ها شده است (قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، ۱۳۹۲؛ غلامی و نمروری، ۱۳۹۸: ۲۷-۳۴).

در فرانسه، مجازات کد گمرکی ترکیبی است: مجازات‌های کیفری (حبس تا چند سال در جرم ضدگمرک، حداکثر مجازات‌های سنگین‌تر در صورت شرکت در باند سازمان‌یافته)، جریمه‌هایی معادل یک تا دو یا یک تا سه برابر ارزش کالای تقلبی/ قاچاق و همچنین ضبط کالا و ابزار ارتکاب جرم، اما نکته کلیدی که در منابع حقوقی فرانسه برجسته است، این است که شدت مجازات با ابزارهای اداری و مالی تلفیق شده و مجازات‌ها در چهارچوب رویه‌های ویژه رسیدگی گمرکی و همکاری با بخش مالی - قضایی اعمال می‌شوند (به‌عنوان مثال مواد ۴۱۴ و ۴۱۷ کد گمرک Code des douanes^۳).

از منظر شدت مجازات باید بیان نمود که هر دو نظام مجازات‌های قابل توجهی دارند، اما تفاوت مؤثر در ارتباط مجازات‌ها با ابزارهای اداری - مالی و ظرفیت اجرای آن‌ها است، یعنی مجازات فرانسوی در عمل با مکانیسم‌های

کد گمرکی فرانسه را باید یک نظام جامع و چندلایه برای مقابله با قاچاق دانست که بر سه محور اصلی استوار می‌باشد: نخست، تعریف گسترده و شفاف از رفتارهای^۱ مشمول قاچاق؛ دوم، اعمال ضمانت‌اجراهای متنوع از جریمه‌های مالی تا مجازات‌های سنگین کیفری؛ سوم، ایجاد نهادهای اجرایی و اطلاعاتی کارآمد برای پیگیری این تخلفات. این قانون نمایان می‌سازد که قاچاق در فرانسه صرفاً یک مسأله مالی تلقی نمی‌شود، بلکه پدیده‌ای است که با امنیت ملی، سلامت عمومی و نظم اقتصادی پیوند خورده است و به همین دلیل، قانون‌گذار رویکردی سخت‌گیرانه و همه‌جانبه در قبال آن برگزیده است.

قاچاق کالا با برهم‌زدن نظم تجاری، تهدید سلامت و ایمنی مصرف‌کنندگان، تضعیف درآمدهای عمومی (عوارض و مالیات‌ها) و ایجاد بستر برای جرایم سازمان‌یافته، از اولویت‌های سیاست‌گذاری کیفری و اداری اتحادیه اروپا است. هم‌زمان با جهانی‌شدن زنجیره‌های تأمین و گسترش تجارت الکترونیک، الگوهای سنتی اظهارنامه‌محور پاسخگوی مدیریت ریسک نیست و به سمت داده‌محوری و همگرایی ابزارهای اداری - کیفری حرکت شده است.

۴- ضمانت‌های اجرایی در سیاست جنایی تقنینی ایران و

فرانسه

۱-۴- مصادیق قاچاق

در ایران گزارش‌ها و مطالعات رسمی و تحلیلی نشان می‌دهد طیف گسترده‌ای از کالاها به‌عنوان اقلام اصلی قاچاق شناسایی شده‌اند؛ از سوخت و فرآورده‌های نفتی، دخانیات و پوشاک تا دارو، لوازم الکترونیکی (از جمله تلفن همراه)، لوازم آرایشی و بهداشتی و قطعات یدکی خودرو. پژوهش‌های مراکز پژوهشی و گزارش‌های ستاد مبارزه با قاچاق، همچنین تحلیل‌های جرم‌شناختی، تکرار این اقلام را نشان می‌دهند و بر این نکته تأکید می‌کنند که تفاوت قیمت نسبی، کمبود نظارت در مرزها و انگیزه سودآوری نقش اساسی در انتخاب کالاها دارد (غلامی و نمروری، ۱۳۹۸: ۲۵-۱۹).

¹ - https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071570/.

² - <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg>.

³ - Counterfeit Luxury Goods

⁴ - https://publications.ut-capitole.fr/id/eprint/22192/1/BIN_22186.pdf.

یک تا دو برابر ارزش کالا) برای کالای مجاز مشروط (یک تا سه برابر ارزش کالا) برای کالای یارانه‌ای (دو تا چهار برابر ارزش کالا) و برای قاچاق ارز ورودی (یک تا دو برابر بهای ریالی آن) و ارز خروجی (دو تا چهار برابر بهای ریالی آن) در نظر گرفته است. پس از تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۴۰۱ طبق ماده ۱۸ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز برای تمامی مصادیق قاچاق مجازات در نظر گرفته شده است و به همین دلیل، براساس قانون مجازات اسلامی تمامی مصادیق قاچاق به لحاظ حقوقی جرم محسوب می‌شود. با وجود این، ماده ۴۴ بین دو گروه از انواع قاچاق تمایز قائل شده و برخی از مصادیق قاچاق را به‌عنوان تخلف و مرجع رسیدگی به آن‌ها را سازمان تعزیرات در نظر گرفته است. این درحالی است که طبق قانون امور گمرکی، رسیدگی به آن چه «تخلف گمرکی» محسوب می‌شود، برعهده گمرک جمهوری اسلامی است. ابهام مذکور همچنین در تضاد با معاهدات بین‌المللی پذیرفته شده کشور است که برای قانون‌شکنی گمرکی و نحوه مبارزه با آن درجات مختلفی در نظر می‌گیرند. در این عرصه پهناور، حمل‌ونقل کالاهای قاچاق در حاشیه و بعضاً به صورت ادغام‌شده با کالای تجاری و قانونی صورت می‌پذیرد، لذا کار را برای مبارزه بسیار مشکل، پیچیده و دشوار می‌نماید (گل‌پرور، ۱۳۸۹: ۱۵۸).

هر شخص که مرتکب قاچاق کالا و ارز و حمل و یا نگهداری آن شود، علاوه بر ضبط کالا یا ارز، به جریمه‌های نقدی محکوم می‌شود که دو، سه یا حتی می‌تواند چهار برابر ارزش کالا یا بهای ریالی آن می‌باشد (ماده ۱۸). قاچاقچیان در این راه از شیوه‌های حمل‌ونقل مختلفی استفاده به‌عمل می‌آورند که تعدادی از این راه‌ها عبارت است از: با وسایل نقلیه سنگین و استفاده از انواع جاسازی، استفاده از اسناد اصلی و

بازدارنده غیرکیفری تکمیل می‌شود که اثربخشی واقعی را افزایش می‌دهد (مقایسه عملی نشان می‌دهد که صرف افزایش میزان حبس در ایران بدون اصلاح ساختارهای نظارتی و اجرایی، بازدارندگی پایدار ایجاد نمی‌کند) (غلامی و نمروری، ۱۳۹۸: ۳۸-۳۵).

۳-۴- مقایسه ضمانت‌اجراها و شیوه‌های اجرایی

۳-۳-۱- ایران (ویژگی‌ها و نقاط ضعف اجرایی)

ضمانت‌اجراهای ایران ترکیبی از اقدامات کیفری (حبس، جزای نقدی، ضبط)، اداری (ابطال مجوزهای تجاری در مواردی) و نهادی (ورود دستگاه‌هایی چون گمرک، سازمان تعزیرات، دادسرا) است، اما بررسی‌های تطبیقی و گزارش‌های پژوهشی نشان می‌دهد که چالش حقیقی پیش رو پراکندگی صلاحیت‌ها و تداخل رویه‌ها و نیز ضعف شفافیت اطلاعات تجاری و نظارت الکترونیک است؛ این عوامل اجرای نامنجم احکام و کاهش اثربخشی ضمانت‌ها را موجب شده است. با نگاهی گذرا بر قوانین سابق و تعاریفی که این قوانین برای قاچاق کالا و ارز به‌کار برده‌اند، به خوبی متوجه این مسأله می‌شویم که قانون‌گذار بیشتر توجه خود را معطوف به پاسخ‌های کیفری یا همان سیاست جنایی در معنای مضیق خود کرده است. این رویه قانون‌گذار بعد از انقلاب اسلامی در تصویب قوانین همچون قانون مجازات اخلاگران در سال ۱۳۶۹، قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی در سال ۱۳۷۴ ادامه یافت تا این‌که در سال ۱۳۹۲ با تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز بخش عمده‌ای از آن را به پیشگیری و راه حل‌های غیرکیفری اختصاص داده است. پس از آن قانون اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ۱۴۰۱ برای اجرا به دولت ابلاغ شد. قانون‌گذار فصل سوم از قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ۱۳۹۲ را به مجازات مرتکبین قاچاق اختصاص داده است که در ذیل به آن اشاره می‌شود. در ماده ۱۸ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز برای قاچاق کالای مجاز

ت - ارز: جریمه نقدی ارز ورودی، یک تا دو برابر بهای ریالی آن و جریمه نقدی ارز خروجی، دو تا چهار برابر بهای ریالی آن.

تبصره ۱: عرضه و فروش کالای قاچاق موضوع این ماده جرم محسوب و مرتکب به حناقل مجازات‌های مقرر در این ماده محکوم می‌شود.

تبصره ۲: فهرست کالاهای یارانه‌ای با پیشنهاد وزارتخانه‌های امور اقتصادی و دارایی و صنعت، معدن و تجارت تهیه می‌شود و به تصویب هیأت وزیران می‌رسد.

تبصره ۳: وزارت صنعت، معدن و تجارت مکلف است فهرست کالاهای مجاز مشروط را اعلام نماید.»

۱- ماده ۱۸: «هر شخص که مرتکب قاچاق کالا و ارز و حمل و یا نگهداری آن شود

علاوه بر ضبط کالا یا ارز، به جریمه‌های نقدی زیر محکوم می‌شود:

الف - کالای مجاز: جریمه نقدی یک تا دو برابر ارزش کالا؛

ب - کالای مجاز مشروط: جریمه نقدی معادل یک تا سه برابر ارزش کالا؛

پ - کالای یارانه‌ای: جریمه نقدی معادل دو تا چهار برابر ارزش کالا؛

چهارچوب تقنینی امروز عمدتاً در قانون گمرک متمرکز است و در سال‌های اخیر با اصلاحاتی در بخش طبقه‌بندی تخلفات، دامنه ضمانت‌اجراها و آیین دادرسی آن همراه بوده است. دکتترین فرانسه نشان می‌دهد که قاضی در تعیین میزان و دستور مصادره، مکلف به سنجش تناسب میان شدت فعل قاچاق، ارزش اقتصادی کالا و آثار اجتماعی و اقتصادی آن است و این سنجش ذیل موج اخیر کنترل‌های قضایی تناسب مجازات‌های مالی تقویت شده است (Camous, 2020: 259).

در قاچاق کالا جریمه گمرکی که غالباً بر پایه یک تا چند برابر ارزش کالای موضوع قاچاق می‌باشد، به‌عنوان ضمانت‌اجرای مالی مستقل از جزای کیفری تعیین می‌شود و می‌تواند همراه با مصادره کالا هم اعمال شود. دکتترین کیفری - گمرکی فرانسه این مجازات دوگانه را ابزار تکمیلی می‌داند که هم منفعت عمومی مالی را جبران می‌کند و هم با تشدید مبتنی بر ارزش، بازدارندگی ویژه‌ای ایجاد می‌کند، اما بر ضرورت فردی‌سازی (با لحاظ اوضاع و احوال و نقش اشخاص) و توجه به اصل تناسب اصرار دارد (Détraz, 2022: 693). مصادره در حقوق گمرکی فرانسه به‌مثابه رکن بازدارندگی و بازگرداننده منافع عمومی شناخته می‌شود و بر الزامی بودن آن در طیف قابل‌توجهی از فروض تأکید می‌کند، حتی در برخی فروض، مصادره به‌حکم قانون و به‌منظور جلوگیری از تداوم چرخه قاچاق، بی‌آن‌که صدور محکومیت کیفری در همه عناوین الزامی باشد، قابلیت صدور دارد. گروهی آن را ضمانت‌اجرای محوری می‌خوانند که باید ذیل اصل تناسب و نظارت قضایی اعمال شود.

در حقوق فرانسه، مسؤولیت در قاچاق بر «نقش‌های زنجیره تأمین تقسیم می‌شود؛ حامل و اظهارکننده می‌توانند به‌طور تضامنی برای پرداخت جریمه گمرکی، حقوق و هزینه‌های مرتبط، مشروط به احراز علم - بی‌احتیاطی مؤثر مسؤول شناخته شوند. در عین حال، در برخی فروض مثل عدم ارائه

جعلی گمرکی، استفاده از اسناد دولتی و پلمپ مربوطه، سوءاستفاده از ترانزیت خارجی و پلاک دولتی یا با استفاده از اتوبوس‌ها از طریق جاسازی و حمل مسافران اجیری یا با استفاده از وانت بارها و وسایط نقلیه تندرو، به‌صورت شوتی، کوله‌باری یا بدوک (احمدزاده، ۱۳۹۴: ۱۴۷).

۲-۳-۴- فرانسه

در فرانسه ضمانت‌اجراها فراتر از مجازات کیفری است: ابزارهای مورد استفاده اداری (مالیاتی و گمرکی)، محرومیت‌های اقتصادی، توقیف و فروش اموال، سامانه‌های رهگیری توتون، سازوکارهای ویژه تعقیب اقتصادی و نهادهای تخصصی و نهادهای قضایی - مالی که با گمرک همکاری می‌کنند، باعث هماهنگی عملی و قدرت بازدارندگی بالاتر شده‌اند. علاوه بر این، فرانسه از روش‌های کنترلی مبتنی بر اطلاعات^۲ رهگیری مرسوله‌ها، کنترل پستی و اینترنتی و همکاری بین‌المللی قوی استفاده می‌کند که شناسایی و قطع زنجیره عرضه قاچاق را تسهیل می‌نماید.^۳

حقوق فرانسه در حوزه قاچاق کالا، بر دو طیف از ضمانت‌اجرا استوار است: نخست ضمانت‌اجرای مالی - گمرکی که ماهیت جبرانی - تنبیهی دارند، متناسب با ارزش کالای موضوع تقلب، وصول حقوق و عوارض متعلقه، جزای تهدیدی و هزینه‌های انبار و توقیف، همراه با مصادره اجباری کالا و وسایل حمل؛ دوم، ضمانت‌اجرای کیفری شامل حبس و جزای نقدی، تشدید در صورت باند سازمان‌یافته می‌گردد. فلسفه جمع این دو دسته در دکتترین فرانسوی بر کارکرد دوگانه جبران لطمه به منافع مالی اتحادیه - دولت و بازدارندگی کیفری استوار است و دادگاه‌ها در پرتو اصل فردی‌سازی کیفر، ترکیب مناسبی از آن‌ها را برمی‌گزینند (Détraz, 2022: 693).

1- Tobacco Tracking

2- AEO: Authorised Economic Operator

3- <https://www.douane.gouv.fr/sites/default/files/uploads/files/Documentation-Brochures/Langues-etrangeres/french-customs-2019-r esults-en.pdf>.

4- Amende Douanière

5- Code des Douanes

6- Amende Douanière

7- Proportionnalité

8- Amende Douanière

طیف مجازات‌ها را برای قاچاق سازمان‌یافته (حبس، جزای نقدی معادل چند برابر ارزش کالا و مصادره) مقرر می‌دارد. در عین حال، ضمانت‌اجراهای مالی (مثل ضبط کالا و جریمه‌های ربالی) با ضمانت‌اجراهای کیفری در یک متن جمع شده‌اند، در نتیجه در حقوق ایران برخلاف فرانسه، میان ضمانت‌اجراهای گمرکی و کیفری تمایز نهادی قائل نشده و هر دو را در قالب یک قانون تلفیق نموده است، در نتیجه فرانسه بر دوگانه‌سازی ضمانت‌اجراها با حفظ هویت مستقل هریک تأکید دارد، در حالی که نظام جزایی ایران تلفیق ضمانت‌اجراها را در نظر گرفته و همه ضمانت‌ها را تحت سیاست جنایی واحد پیش می‌برد. در فرانسه، اصل تناسب یک رکن اساسی است. نظام حقوقی فرانسه بارها تأکید کرده که جزای گمرکی یا مصادره نباید به حدی باشد که با شدت جرم نسبت نداشته باشد. به همین دلیل، دادگاه‌ها در تعیین میزان جریمه‌های گمرکی ناگزیر به ملاحظه ارزش اقتصادی کالا، میزان تقصیر متهم و آثار اجتماعی هستند (Camous, 2020: 2).

اما در ایران، قانون‌گذار بیشتر بر چند برابر ارزش کالا یا ارز قاچاق تکیه نموده است، مثلاً ماده ۱۸ قانون مبارزه با قاچاق مقرر می‌دارد: «جزای نقدی معادل دو تا سه برابر ارزش کالا تعیین شود.» این امر، گرچه ضمانت‌اجرا را روشن و شفاف می‌سازد، اما به دلیل فقدان امکان فردی‌سازی کافی، ممکن است اصل تناسب را نقض کند. دیوان عالی کشور ایران در چند رأی (از جمله رأی وحدت رویه شماره ۷۶۲ مورخ ۱۳۹۶) بر لزوم تفسیر مضیق و رعایت تناسب در اعمال مصادره و جزای نقدی تأکید کرده است. همچنین در هر دو نظام، مصادره کالای قاچاق یک ضمانت‌اجرای محوری است. در فرانسه مصادره، حتی می‌تواند بدون محکومیت کیفری، صرفاً به استناد کشف در حالت ارتکاب و عدم ارائه اسناد قانونی انجام شود (Revue Française de Finances Publiques, 2011: 265).

در فرانسه قانون این اجازه را می‌دهد که مظنون قاچاق در شرایطی تا ۲۴ ساعت تحت نظر گمرک باشد. این ابزار ویژه،

اسناد قانونی حمل، بار اثبات را، به زیان متصرف یا حامل مفروض می‌دارد، هر چند دکتترین کیفری فرانسوی هشدار می‌دهد که این امارات و فروض باید پس از بررسی در دادگاه حقوقی با رعایت اصل برائت رسیدگی شود.

حقوق فرانسه در حوزه جرایم مالی - گمرکی نمایان می‌سازد که جریمه‌های گمرکی با مجازات کیفری در چهارچوب هدف‌های متمایز (جبران منافع عمومی مالی و بازدارندگی کیفری) پذیرفته شده، اما این جمع باید در پرتو تناسب و اجتناب از کیفرگذاری مضاعف ناموجه مدیریت شود. رویه دیوان عالی کیفری، ضمن پذیرش اصل امکان جمع، بر کنترل تناسب و فردی‌سازی تأکید داشته و دکتترین نیز همین مسیر را تأیید می‌کند.

در نظام کیفری فرانسه هرگاه قاچاق با باند سازمان‌یافته - پول‌شویی پیوند بخورد، امکان توسل به تشدیدهای مقطعی، حبس‌های بالاتر، مصادره‌های توسعه‌یافته و تدابیر تکمیلی، فراهم است. همچنین بر ضرورت کنترل قضایی شدیدتر و تفکیک دقیق میان «جبران مالی» و «کیفر کیفری» پافشاری می‌کند تا از جمع‌های مضاعف نامتناسب پیشگیری شود.

۵- میزان اثربخشی ضمانت‌اجراهای هر یک از این دو نظام

باید گفت در حقوق فرانسه، قاچاق کالا در مرز میان جرم مالی - گمرکی و جرم کیفری قرار دارد. همان‌طور که بیان گردید، قانون گمرک فرانسه ضمانت‌اجراهای دوگانه را پیش‌بینی کرده است که از یک‌سو، امضای گمرکی که متناسب با ارزش کالا تعیین و الزاماً با مصادره همراه می‌شود؛ از سوی دیگر، جزای کیفری (حبس و جریمه نقدی) که در صورت قاچاق سازمان‌یافته یا مرتبط با کالاهای حساس اعمال می‌شود.

این دوگانه‌سازی به‌صراحت در حقوق فرانسه دفاع شده است، چراکه یک ضمانت‌اجرا منافع مالی دولت را جبران می‌کند و دیگری هدف بازدارندگی کیفری دارد (Détraz, 2022: 583).

در مقابل، در حقوق ایران، قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز (۱۳۹۲ با اصلاحات ۱۴۰۰) بیشتر به سمت یکپارچه‌سازی ضمانت‌اجراها پیش رفته است. ماده ۱۸ به بعد این قانون،

¹ - Proportionnalité

در ایران، سیاست جنایی تقنینی در حوزه قاچاق کالا طی دهه‌های اخیر، عمدتاً بر پایه جرم‌انگاری گسترده و مجازات‌های شدید شکل گرفته است. تصویب قوانین متعدد و پیش‌بینی ضمانت‌اجراهایی، از جمله حبس‌های طولانی، جزای نقدی چند برابر ارزش کالا، ضبط اموال و محرومیت‌های شغلی، نشان‌دهنده تمرکز قانون‌گذار بر عنصر بازدارندگی کیفری است. این رویکرد در ظاهر نشان‌دهنده عزم راسخ برای مقابله با قاچاق است، اما تحلیل دقیق‌تر نشان می‌دهد که چنین سیاستی بیشتر واکنشی و مقطعی بوده و کمتر ماهیت پیشگیرانه دارد. تورم پرونده‌های قضایی و فشار مضاعف بر دستگاه قضایی، نتیجه طبیعی جرم‌انگاری افراطی است. افزون بر این، ناهماهنگی در مقررات گمرکی، تعدد مراجع تصمیم‌گیر و پیچیدگی فرآیندهای تجاری، موجب شده که قاچاق همچنان به‌عنوان یک پدیده پایدار در اقتصاد ملی ظاهر شود. بنابراین، سیاست جنایی تقنینی ایران، با وجود شدت مجازات‌ها، عملاً به بازتولید ناکارآمدی در نظام عدالت کیفری و ایجاد فاصله میان اقتصاد رسمی و غیررسمی انجامیده است. اجازه فروش اموال قاچاق در بازار مصرفی کشور، واریز درآمدهای حاصل از قاچاق به خزانه دولت در نتیجه واگرایی بازوی اجرایی، اعطای معافیت‌های زیاد تحت عناوین ته لنجی، بار همراه مسافر، بازارچه مرزی، سهمیه مرز نشینان، تعیین نهادهای غیرمتخصص به‌عنوان کاشف، مبارزه با معلول جرم و از همه مهم تر عدم توجه به سرشاخه‌ها و مجرمین یقه سفید از دیگر چالش‌های نظام تقنینی می‌باشد (زارع مهدوی و سهرابی، ۱۳۹۶: ۹۴-۸۵). نباید مغفول ماند که در نسبت با افراد عادی، مجرمین یقه سفید باید مجازات‌های بیشتری را تحمل کنند تا احساس عدالت و هدف بازدارندگی از جرم به‌طور چشم‌گیری افزایش یابد، هرچند در این شیوه توجه به ماهیت جرم و منافع عمومی کاهش می‌یابد (Podgor, 2007: 756).

فرانسه، اما رویکردی متفاوت اتخاذ کرده است. در این کشور، قاچاق کالا در یک طیف میان تخلف گمرکی و جرم کیفری تعریف می‌شود. این تمایز، امکان طراحی واکنش‌های متناسب با شدت و گستره رفتار را فراهم می‌کند. در موارد خرد و غیرسازمان‌یافته، ضمانت‌اجراهای مالی و اداری، همچون

جایگاهی بین بازداشت پلیسی و بازرسی اداری دارد و با تضمین‌های دفاعی خاص همراه است (Détraz, 2022: 618).

حال آن‌که در ایران، چنین تأسیسی وجود ندارد. کشف و تعقیب قاچاق به‌عنده نیروی انتظامی، سازمان تعزیرات حکومتی و دادسراهای ویژه است و مضمونان مطابق قواعد عمومی آیین دادرسی کیفری بازداشت می‌شوند و دادرسی قاچاق در ایران همواره در چهارچوب دادرسی کیفری عمومی صورت گیرد.

در نتیجه این دونظام از این حیث متمایز از یکدیگر می‌باشند، چراکه فرانسه به‌صورت تخصصی برای کشف و تعقیب قاچاق ابزارها و نیروهایی در اختیار دارد، حال آن‌که ایران این حوزه را ذیل آیین دادرسی عمومی مدیریت می‌سازد.

در فرانسه، قاچاق سازمان‌یافته یا مرتبط با کالاهای حساس تا ده سال حبس و جریمه‌های چندبرابری به‌دنبال دارد. این تشدیدها متناسب با سیاست‌های امنیتی اتحادیه اروپا اعمال می‌شوند (Revue Française de Finances Publiques, 2011: 270).

در ایران نیز قاچاق سازمان‌یافته یا عمده به‌موجب ماده ۱۸ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مشمول تشدید مجازات (حبس و جزای نقدی معادل چند برابر ارزش کالا) است. با این حال، تعریف «سازمان‌یافته» در حقوق ایران مبهم است و به همین دلیل رویه قضایی گاه در تشخیص آن دچار تشتت شده است.

اما مهم‌تر آن‌که در فرانسه، امکان جمع جریمه‌های گمرکی با جزای کیفری پذیرفته شده، ولی مشروط به رعایت اصل تناسب و فردی‌سازی است. دیوان عالی کیفری فرانسه تصریح کرده که نباید به مجازات مضاعف منتهی شود (Détraz, 2022: 2).

۶- سیاست جنایی تقنینی

¹- Bandes Organisées

میان شدت مجازات و ارزش اجتماعی و اقتصادی جرم می‌تواند افق تازه‌ای برای سیاست جنایی ایران بگشاید. در نهایت، رویکرد ترکیبی که هم کارکرد کیفی را در جرایم سازمان‌یافته و کلان حفظ کند و هم با سیاست‌های اقتصادی و اداری همراه شود، نزدیک‌ترین مسیر به تحقق بازدارندگی مؤثر و کاهش واقعی قاچاق در کشور خواهد بود.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانت‌داری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردید.

تعارض منافع: تدوین این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: نگارش مقاله به‌صورت انفرادی انجام گرفته است.

تشکر و قدردانی: از تمام کسانی که ما را در تهیه این مقاله یاری رسانده‌اند، سپاسگزاریم.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی سامان یافته است.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی

- ابراهیمی، شهرام (۱۳۹۳). *جرم‌شناسی پیشگیری*. تهران: انتشارات میزان.

- احمدزاده، ابوالفضل (۱۳۹۴). *پیشگیری از قاچاق کالا و ارز در نظام عدالت کیفری ایران با تأکید بر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز*. تهران: انتشارات امید فرد.

- احمدی، عبدالله (۱۳۸۴). *دانشنامه حقوق امور گمرکی*. چاپ اول، تهران: انتشارات میزان.

- پورابراهیم، احمد (۱۳۹۱). «رویکردی به پدیده قاچاق کالا و ارز در پرتو نظام تقنینی و سیاست جنایی». *مجله بررسی‌های حقوقی*، ۲(۳): ۱۹۹-۲۶۸.

جریمه‌های نقدی و توقیف کالا، اعمال می‌شوند، درحالی‌که رفتارهای سازمان‌یافته یا حرفه‌ای به حوزه کیفی ارجاع می‌شوند و مجازات‌های شدیدتری برای آن‌ها پیش‌بینی می‌گردد. تحلیل این مدل نشان می‌دهد که سیاست تقنینی فرانسه مبتنی بر اصل تناسب و کارکردگرایی است، یعنی قانون‌گذار می‌کوشد منابع قضایی را به‌صورت بهینه به کار گیرد و در عین حال از اثربخشی پیشگیری و بازدارندگی نیز اطمینان حاصل شود. این الگو نه تنها فشار بر دستگاه قضایی را کاهش می‌دهد، بلکه امکان اعمال واکنش‌های سریع و بازدارنده از طریق ابزارهای اقتصادی و اداری را فراهم می‌آورد، در نتیجه، سیاست جنایی تقنینی فرانسه نمونه‌ای از تعادل میان ضرورت‌های کیفی و اقتصادی است که در ایران کمتر مشاهده می‌شود.

نتیجه‌گیری

بررسی تطبیقی سیاست جنایی ایران و فرانسه در قبال قاچاق کالا بیان می‌دارد که هر دو نظام حقوقی، این پدیده را تهدیدی جدی برای نظم اقتصادی و امنیت عمومی دانسته و واکنش کیفی را به‌عنوان ابزار اصلی مقابله برگزیده‌اند. با این حال، نحوه چینش ابزارها و میزان اتکای آن‌ها به حقوق کیفی تفاوت‌های بنیادینی دارد. در ایران، سیاست جنایی تقنینی مبتنی بر کیفی‌سازی گسترده و پیش‌بینی مجازات‌های شدید بوده، اما این رویکرد به دلیل ضعف در جنبه‌های پیشگیرانه، عدم تناسب مجازات‌ها با ارزش کالا و نارسایی در اجرای مؤثر قوانین، کارآمدی لازم را به‌دست نیاورده است. در مقابل، نظام فرانسه ضمن به‌کارگیری ضمانت‌اجراهای کیفی، با تلفیق تدابیر اداری، اقتصادی و گمرکی توانسته است سیاستی چندبعدی و متوازن ایجاد کند که هم جنبه بازدارندگی دارد و هم زمینه‌ساز کنترل هوشمندانه جریان کالا در مرزها است.

این مطالعه نشان می‌دهد که اتکای صرف به ابزار کیفی، بدون توجه به اصلاح ساختارهای اداری و اقتصادی، نمی‌تواند به مهار پدیده قاچاق در ایران بینجامد. بنابراین، بهره‌گیری از تجربه فرانسه در تقویت سازوکارهای غیرکیفری (مانند اصلاح فرآیندهای تجاری، افزایش شفافیت در نظام توزیع، نظارت الکترونیکی و ابزارهای مالیاتی) و همچنین تضمین تناسب

- Détraz, S (2022). "Infractions Fiscales et Douanières". *Revue de Science Criminelle et de Droit Pénal Comparé*, 2022/3: 615-624.

- Lindgrensven, AKE (2001). *Withe Collar Crime Research: Old Views and Future Potential Thinking about Withe Cillar Crime*. Sweden: The National Council for Crime Prevention.

- Podgor, ES (2007). "The Challenge of White-Collar Sentencing". *Journal of Criminal Law & Criminology*, 97(3): 731.

- *Revue Française de Finances Publiques*. 2011. p.265.

- Schneider, F & Enste, D (2000). "Shadow Economics Around the World; Consequences". *Journal of Economic Literature*, 38(1): 77-114.

ج. قوانین

- قانون اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مصوب ۱۴۰۱.

- قانون امور گمرکی، مصوب ۱۳۵۰.

- قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مصوب ۱۳۹۲.

- قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مصوب ۱۳۹۲.

- قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجب به قاچاق کالا و ارز، مصوب ۱۳۷۴.

د. سایت

- https://publications.ut-capitole.fr/id/eprint/22192/1/BIN_22186.pdf.

- <https://www.douane.gouv.fr/sites/default/files/uploads/files/Documentations-Brochures/Langues-etrangeres/french-customs-2019-results-en.pdf>.

- پورابراهیم، احمد (۱۴۰۱). «آسیب‌شناسی پیشگیری از قاچاق کالا و ارز در بستر قانون اصلاحی مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۴۰۱». *فصلنامه قضاوت*، ۲۲(۱۱۰): ۱۱۴-۱۵۵.

- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۸). *ترمینولوژی حقوق*. تهران: انتشارات گنج دانش.

- دلماس مارتی، می‌ری (۱۳۹۱). *نظام‌های بزرگ سیاست جنایی*. ترجمه علی حسین ابرنآبادی. تهران: انتشارات میزان.

- زارع مهدوی، قادر و سهرابی، محمد (۱۳۹۶). «آسیب‌شناسی سیاست‌های تقنینی جمهوری اسلامی ایران در مبارزه با قاچاق کالا». *فصلنامه مطالعات سیاسی*، ۱۰(۳۷): ۷۵-۹۸.

- سعیدی، سامان (۱۳۹۷). «مطالعه تطبیقی تدابیر واکنشی و پیشگیری از جرم قاچاق کالا در حقوق ایران و آمریکا». *مجله بین‌المللی پژوهش ملل*، ۳(۳۲): ۱۶۲-۱۴۹.

- غلامی، حسین و نمروری، رحیم (۱۳۹۸). «تحلیل جرم‌شناختی قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲». *فصلنامه دیدگاه حقوق قضایی*، ۲۴(۸۸): ۱۹-۴۰.

- فیروزجایی، مختار (۱۳۸۹). *قاچاق کالا و ارز*. چاپ دوم، تهران: انتشارات آزاده.

- گل‌پرور، حسن (۱۳۸۹). *سیاست جنایی ایران در قبال جرایم قاچاق و جرایم گمرکی*. پایان‌نامه دوره دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، تهران: دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.

- لازرژ، کرسیتین (۱۳۸۲). *درآمدی به سیاست جنایی*. ترجمه علی حسین نجفی ابرنآبادی، تهران: انتشارات میزان.

- نجفی ابرنآبادی، علی حسین (۱۳۸۱). «سیاست جنایی». *مجله تحقیقات حقوقی*، ۱(۱۱-۱۲): ۳۹۵-۴۳۶.

ب. منابع انگلیسی

- Camous, É (2020). "Le Contrôle de Proportionnalité Des Sanctions Patrimoniales". *Justice Actualités*, 24: 113.